

PEDAGOGIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARIDA TASHABBUSKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI

N.N.Djamilova

Nizomiy nomidagi TDPU Maktabgacha ta'lim metodikasi

kafedrasi professori, p.f.d(DSc)

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida tashabbuskorlikni rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirish bilan bog'liq ilmiy izlanishlarning tahlillari, olimlarning qarashlari va fikrlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, talaba, o'qituvchi, tashabbuskorlik, trening, rivojlangan mamlakatlar, telekorsatuv, ta'lim jarayoni, ijtimoiy muhit.

Аннотация: В данной статье представлены сведения о теоретических и методологических основах развития инициативы у студентов педагогических высших учебных заведений. Проанализированы научные исследования, связанные с развитием инициативности у студентов, взгляды и мнения ученых.

Ключевые слова: Высшее образование, студент, преподаватель, инициатива, обучение, развитые страны, телешоу, образовательный процесс, социальная среда.

Abstract: This article presents information about the theoretical and methodological foundations of the development of initiative among students of higher educational institutions of pedagogy. Analyzes of scientific research related to the development of initiative in students, views and opinions of scientists were analyzed.

Key words: Higher education, student, teacher, initiative, training, developed countries, television show, educational process, social environment.

Jahonning rivojlangan mamlakatlarida ta'lim sifati kadrlarning tashabbuskorlik qobiliyatlari, ularning innovatsion, kreativ faolligining rivojlanganlik darajasi bilan belgilanadi. Jumladan, Janubiy Koreya, Xitoy, Rossiya, Germaniya, Fransiya kabi mamlakatlarda talabalarning tashabbuskorlik qobiliyatlarini ijtimoiy-psixologik treninglar, ishbop o'yinlar, teleko'rsatuvlar, debatlar asosida rivojlantirish amaliyoti keng joriy etilgan. Ta'lim jarayonini baynalmilallashtirish asosida ijtimoiy-iqtisodiy

va madaniyatlararo munosabatlarda raqobatbardosh, kreativ, tashabbuskor kadrlar tayyorlashga ustuvorlik berilgan. Jahonda

Talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirish bilan bog‘liq ilmiy izlanishlar jahonning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta‘lim muassasalarida, jumladan, The Center for Social Sciences in Seoul National University (Janubiy Koreya), Moskva davlat universiteti (Rossiya), New York City Leadership Academy (AQSh), Hamburg University in Germany (Germaniya), University of Sorbonne (Fransiya), National Foundation for Educational Research (Buyuk Britaniya), University of South Australia (Avstraliya), Nagoya University (Yaponiya)da olib borilmoqda. Talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishga oid jahonda olib borilgan tadqiqotlar natijasida, jumladan, quyidagi ilmiy natijalar olingan: talabalarda tashabbuskorlik qobiliyatini rivojlantirishning aksiologik va antropologik komponentlari va etnik-hududiy omillari milliy mentalitet va ijtimoiy hamkorlik tamoyillarini optimallashtirish asosida takomillashtirilgan (The Center for Social Sciences in Seoul National University); talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik texnologiyalari va integral diagnostik tizimi shaxslararo samarali muloqot texnikasini takomillashtirish asosida ishlab chiqilgan (Moskva davlat universiteti); talabalarda liderlik qobiliyatini rivojlantirish modellari «Liderlik maktabi» konsepsiyasi asosida ishlab chiqilgan (New York City Leadership Academy); talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirish indikatorlari hamda amaliy ko‘nikma va malakalari taksonomiyasi «Talent Management» tamoyillarining pedagogik imkoniyatlarini kengaytirish asosida aniqlashtirilgan (Hamburg University in Germany); talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishga doir autopsixologik kompetensiyalar tizimini shakllantirish texnologiyasi akmeologik va kognitiv bosqichlar integratsiyasi asosida ishlab chiqilgan (University of Sorbonne); talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirish bo‘yicha birgalikdagi samarali faoliyatni tashkil etish mexanizmlari hamkorlik pedagogikasining ustuvor yo‘nalishlariga moslashtirib ishlab chiqilgan (National Foundation for Educational Research); ta‘lim oluvchilarni hayotiy faoliyatning turli sohalarida samarali faoliyatga tayyorlashning dominant tashabbuskorlik sifatlari tizimi vitagen ta‘lim texnologiyalarini tatbiq etish asosida aniqlashtirilgan (University of South Australia); interfaol o‘qitish shakllarini ta‘lim amaliyotida qo‘llash asosida o‘quvchi-yoshlarda tashabbuskorlikni rivojlantirish mexanizmlari ezoterik ta‘lim paradigmasi tamoyillari asosida takomillashtirilgan (Nagoya University); talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik metodikalari majmui «stimul-reaksiya» tamoyili asosida ishlab chiqilgan (Toshkent davlat pedagogika universiteti). Jahonda

pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarida tashabbuskorlikni rivojlantirish bo'yicha qator, jumladan, quyidagi ustuvor yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borilmoqda: talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishda davlat va nodavlat tashkilotlar hamkorligini ta'minlashning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish; talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirish tarbiya texnologiyasini ishlab chiqish; talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishning konseptual asoslarini takomillashtirish; talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik diagnostik apparati va metodikalar majmuini takomillashtirish.

Uzluksiz ta'limda talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishning ma'naviy-axloqiy, estetik, ekologik, badiiy, valeologik, tarixiy tafakkur bilan aloqadorligi B.Adizov, Sh.Mardonov, O.Musurmonova, U.Maxkamov, S.Nishonova, X.Rashidov, D.Ro'zieva, R.Safarova, B.Xodjaev, Sh.Sharipov, D.Sharipova, Sh.Shodmonova, N.Egamberdieva, F.Yuzlikaevlar tomonidan tadqiq etilgan.

Talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishning yosh davrlari va kasbiy kamolot bilan bog'liq o'ziga xosliklari bo'yicha A.Akilova, A.Ortiqov, R.Isyanov, X.Qosimova, N.Muslimov, D.Xikmatuliev, T.Chabrova, R.Yuldashevlar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan. B.Ananov, A.Asmolov, L.Bojovich, N.Kuzmina, D.Pojarskiylar tomonidan tashabbuskorlikni rivojlantirishning psixologik va akmeologik xususiyatlari tadqiq etilgan. Talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishning innovatsion modellari xorijlik olimlardan G.Bailey, R.Costello, M.Fullan, D.Jacobsen, D.Ritchie, L.Smith, & P.Keithlar tomonidan o'rganilgan.

Intellektual rivojlangan, raqobatbardosh barkamol shaxs uzluksiz ta'lim-tarbiya jarayoni va sifatli pedagogik faoliyatning natijasidir. Shunga ko'ra, talabalarda mustaqillik va o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatini taqdim etadigan, tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi va har bir ta'lim oluvchining kelajakda xo'jalik va madaniy faoliyatni tashkil etishda faol ishtirok etishini ta'minlashga yo'naltirilgan tashabbuskorlik sifatlarini shakllantirishning pedagogik tizimini takomillashtirish talab etilmoqda. Raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayoni ko'p jihatdan talabalarda tashabbuskorlik sifatlarini shakllantirish asosida o'zini-o'zi tashkillashtirish, o'zini-o'zi rivojlantirish, o'zini-o'zi namoyon etish qobiliyatiga ega fuqaroni tarbiyalashga bog'liqdir. Shuningdek, tadqiqot natijalari asosida talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirish ijtimoiy buyurtma va malaka talablari natijalarining o'zaro muvofiqligini ta'minlashga yo'naltirilgan, hayotiy zarur, shaxslilik xususiyatlarini namoyon etish asosida ta'lim oluvchi va butun jamoa uchun zarur ijtimoiy qadriyatlarga yo'nalganlikka ega amaliy faoliyatni tashkil etish imkonini beruvchi pedagogik jarayon degan xulosaga kelindi. Shu bilan birga,

tadqiqot jarayonida talabalarda tashabbuskorlikni rivojlantirishda axloqiy, irodaviy sifatlar, emotsional xislatlarning namoyon bo'lishi va ko'rinishlari ham tadqiq etildi

Tahlillar asosida talabalarda rivojlantirilishi lozim bo'lgan tashabbuskorlik sifatleri tizimi aniqlashtirildi: intizomlilik – o'zini-o'zi tashkillashtirish, javobgarlikni his qilish, shaxsiy maqsadlar va ijtimoiy ko'rsatmalarga bo'ysunishga tayyorlik; mustaqillik – shaxsning ichki pozitsiyasi, o'zgalarning yordamisiz faoliyatni takomillashtirish uchun zarur bilim, ko'nikma va malaka hamda kompetensiyalar tizimi; ishchanlik – o'quv, mehnat va ijtimoiy faoliyatda aniq maqsad asosida harakat qilish, o'zining kuch va g'ayratini safarbar etish; tashabbuskorlik – o'quv va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun yangi g'oya va takliflarni ilgari surish hamda amaliy faoliyatda namoyon etishga qodirlik: maqsadga yo'nalganlik – hayotiy pozitsiyasini aniq belgilay olish va o'z maqsadiga erishish usullarini modellashtirish qobiliyati; mas'uliyatlilik – jamiyat tomonidan belgilangan xulq-atvor me'yorlariga muvofiq o'z xatti-harakatlari natijalarining to'liq anglanishi, berilgan topshiriq va vazifalarni o'z vaqtida hamda bekamu-ko'st bajarish istagi; mehnatsevarlik – shaxsning mehnat faoliyati jarayoniga ijobiy munosabatining namoyon bo'lish shakli bo'lib, xohish-istak, iroda va faollik kabi xususiyatlarning integrallashuvi; muloqotchanlik – birgalikdagi, hamkorlikdagi faoliyatga tayyorlik, shaxslararo munosabatga ochiqlik, o'zaro hurmat va samimiylik asosida ichki hissiyot va intilishlarini namoyon etish; olijanoblik – doimiy yordamga, muruvvat va saxovat ko'rsatishga shaylik, boshqalarning yutuqlari va qayg'ulariga hamdard bo'lish; qat'iylik – aniq va to'g'ri qarorlar qabul qilish asosida masalaning yechimini topishda jonbozlik ko'rsatishga doir shaxsning irodaviy sifati; tolerantlik – o'zgalarning dunyoqarashi, diniy e'tiqodi, milliy va etnik xususiyatlari, an'ana va marosimlariga hurmat-ehtiromda bo'lish, muomala-munosabatda kamsitish va tahqirlashlarga yo'l qo'ymaslik, insoniylikni hamma narsadan ustun hisoblab, jamoada, ish joylarida, mahalla-ko'yda bunga rioya etish.

Adabiyotlar:

1. Djamilova, N. N. (2011). Formirovanie organizatorskix kachestv u studentov v protsesse ix obucheniya v VUZe. Obrazovanie cherez vsyu jizn: nepreryvnoe obrazovanie v interesax ustoychivogo razvitiya, (9), 690-691.
2. Djamilova, N. N., Kadirova, N. M., & Jamilova, F. M. (2020). TEORETICHESKOE I PRAKTICHESKOE SOSTOYANIE PROBLEMY RAZVITIYA INITSIATIVNOSTI U STUDENTOV. Upravlenie doshkolnym obrazovatelnyim uchrejdeniem, (6), 36-42.

3. Djamilova, N. N., Terekhova, O. E., & Kim, I. N. (2018). THEORETICAL AND PRACTICAL STATE OF DEVELOPMENT OF INITIATIVE IN STUDENTS. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 7(63), 127-132.
4. Djamilova, N. N. (2010). Formirovanie i razvitie organizatorskix kachestv u obuchаемых v protsesse nepreryvnogo obrazovaniya. *Obrazovanie cherez vsyu jizn: nepreryvnoe obrazovanie v interesax ustoychivogo razvitiya*, 8, 91-93.
5. Djamilova, N. N., Kadirova, N. M., & Jamilova, F. M. (2021). Teoreticheskoe i prakticheskoe sostoyanie problemy razvitiya professionalnykh kachestv budущих pedagogov. *Upravlenie doshkolnym obrazovatelnyim uchrejdeniem*, (3), 56-61.
6. Djamilova, N. N. (2019). IZUCHENNOST PROBLEMY RAZVITIYa INITSIATIVNOSTI U STUDENTOV PO SPESIALNOSTI" DOShKOLNOE OBRAZOVANIE". In *DETSTVO V PROSTRANSTVE SOTSIOKULTURNYKH OBRAZOVATELNYKH PRAKTIK* (pp. 105-107).
7. Djamilova, N. N. (2011). K VOPROSU FORMIROVANIYa ORGANIZATORSKIX KACHESTV U DOShKOLNIKOV (MATERIALY ISSLEDOVANIYa). *Pedagogicheskie nauki*, (6), 76-80.
8. Djamilova, N. N. (2012). K VOPROSU FORMIROVANIYa ORGANIZATORSKIX KACHESTV U DOShKOLNIKOV (materialy issledovaniya). *Pedagogicheskie nauki*, (2), 11-15.
9. Djamilova, N. N. (2010). Pedagogicheskie usloviya formirovaniya organizatorskix kachestv u uchащихsya pedagogicheskix kolledjey. *Voprosy gumanitarnykh nauk*, (3), 219-221.
10. Djamilova, N. N., & Imamova, N. Z. (2018). Razvitie initsiativnosti u budущих studentov na osnove kompetentnostnogo podkhoda. *Issledovanie razlichnykh napravleniy sovremennoy nauki* (pp. 201-204).
11. Djamilova, N. N., & Imamova, N. Z. (2018). Razvitie initsiativnosti u budущих studentov na osnove kompetentnostnogo podkhoda. *Issledovanie razlichnykh napravleniy sovremennoy nauki* (pp. 201-204).